

ҚОРАДАРЁ ЎРТА ОҚИМИ ИХТИОФАУНАСИННИГ ТАКСОНОМИК РЕВИЗИЯСИ

Комилова Дилдорахон Икромжоновна

Фарғона давлат университети,

Зоология ва умумий биология кафедраси ўқитувчиси

АННОТАЦИЯ

Қорадарё Фарғона водийсидаги энг муҳим сув ҳавзаларидан бири ҳисобланади. Дарёning ўрта оқимида олиб борилган тадқиқотлар ҳамда минтақа ихтиофаунасига оид адабиётлар таҳлили асосида айни вақтда дарёда 6 туркум, 12 оиласа мансуб 24 турдаги балиқлар учраши аниқланди.

Калим сўзлар: Қорадарё, ихтиофауна, Фарғона водийси, систематика, чучук сув балиқлари, ўрта оқим.

АННОТАЦИЯ

Карадарья считается одной важнейших рек Ферганской долины. Согласно исследованием, проведённым в среднем течении реки и анализу литературы об ихтиофауне региона, установлено, что в настоящее время в реке насчитывается 24 вида рыб, относящихся к 12 семействам 6 отрядов.

Ключевые слова: Карадарья, ихтиофауна, Ферганская долина, систематика, преноводные рыбы, среднее течение.

ABSTRACT

Karadarya is considered one of the most important rivers of the Fergana Valley. Based on our researches in the middle reaches of the Kara Darya and the analysis of the literature devoted to the study of ichthyofauna of the region, it was determined that 24 species of fishes belonging to 12 families and 6 genera can be found in the middle reaches of the river.

Key words: Kara Darya, fish diversity, Fergana Valley, systematics, freshwater fishes, middle stream.

КИРИШ

Фарғона водийси атрофи тоғлар билан ўралганлиги боис у ерда 6000 дан зиёд катта ва кичик дарёлар мавжуд, шулардан 16 тасининг узунлиги 100 км дан 200 км гача етади (Болтабоев, 1971). Қорадарё Фарғона водийсидаги асосий йирик дарёлардан бири бўлиб, у Сирдарёни ҳосил қилувчи асосий чап ирмоқ ҳисобланади. Дарё Қирғизистоннинг Ўш вилоятида Тор ва Қоракулжа

дарёларининг қўшилишидан ҳосил бўлиб, умумий узунлиги 180 км ни ташкил этади. Қор ва музликлар сувидан тўйинади, суви лойқа. Дарёга ўнг томондан Яssi, Кугарт, Тентаксой, Майлисув, чап томондан эса Қуршоб, Оқбўра, Аравонсой ирмоқлари қуйилади. Қорадарё юқори, ўрта ва қуи оқимларга бўлинади.

Қорадарё ихтиофаунасини ўрганиш дастлаб К.Ф. Кесслер (1872), Г.В. Никольский (1938), Л.С. Берг (1948, 1949а, 1949б), Ф.А. Турдаков (1963) ва А. Болтабоев (1971) каби олимлар томонидан олиб борилган. 1970-йилларда Ўзбекистон сув ҳавзаларига бир неча балиқ турлари иқлимлаштирилган бўлиб (Kamilov & Urchinov, 1995; Sheraliev, 2015), ушбу балиқлар билан бирга бошқа майда, ов аҳамиятига эга бўлмаган балиқ турлари республика сув ҳавзалари, жумладан Қорадарё бўйлаб кенг тарқалди (Султонов, 1974). Янги балиқ турларини иқлимлаштиришдан сўнг водий сув ҳавзалари ихтиофаунасининг қиёфаси анчагина ўзгарди (Sheraliev, 2015; Шералиев ва бошқ., 2020, Sheraliev *et al.*, 2020). Ушбу ўзгаришлар дарё сув ҳавзаси ихтиофаунасини қайта мониторинг қилиш, у ердаги турларни систематик жиҳатдан тадқиқ этишни тақозо этади (Sheraliev *et al.*, 2021). Ушбу мақолада Қорадарё сув ҳавзаси ўрта оқими балиқларини систематик жиҳатдан таксономик ревизия этиш мақсад қилиб олинган.

Тадқиқотниң материал ва услубиёти. Кузатишларимиз 2019-2022 йиллар давомида Қорадарёнинг ўрта оқими ҳамда унга ёндош бўлган маҳаллий ички сув ҳавзаларда олиб борилди. Тутилган балиқ намуналари 5%ли формалин эритмасида фиксация қилинди.

Балиқ намуналаринидан ўлчам олиш Kottelat & Freyhof (2007) методикаси асосида олиб борилди. Балиқ турларини аниқлашда Мирабдуллаев ва бошқалар (2020) аниқлагичидан фойдаланилди.

Тадқиқот натижалари ва муҳокамаси. Олиб борилган кузатишлар натижасида Қорадарёнинг ўрта оқимида балиқларнинг қиёсий систематик тур таркиби қўйида берилмоқда:

Туркум I. Cypriniformes Bleeker, 1859 – Карпсимонлар

Оила 1. Cobitidae Swainson, 1838 – Асл ялангбалиқлар

1. *Sabanejewia aralensis* (Kessler, 1877) – Орол тиканаги

Оила 2. Nemacheilidae Regan, 1911 – Тош ялангбалиқлар

2. *Iskandaria kuschakewitschi* (Herzenstein, 1890) – Кушакевич ялангбалиғи

3. *Triplophysa strachii* (Kessler, 1874) – Доғли ялангбалиқ

Оила 3. Cyprinidae Rafinesque, 1815 – Карплар

4. *Carassius gibelio* (Bloch, 1782) – Кумуш товоңбалиқ
5. *Cyprinus carpio* Linnaeus, 1758 – Зоғора балиқ
6. *Luciobarbus conocephalus* (Kessler, 1872) – Туркистан мўйлабдори
7. *Schizothorax eurystomus* Kessler, 1872 – Қорабалиқ
- Оила 4. Xenocyprididae** Günther, 1868 – Шарқий Осиё чебак балиқлари
8. *Ctenopharyngodon idella* (Valenciennes, 1844) – Оқ амур
9. *Hemiculter leucisculus* (Basilewsky, 1855) Қиррақорин
10. *Hypophthalmichthys molitrix* (Valenciennes, 1844) – Оқ дўнгпешона
- Оила 5. Acheilognathidae** Bleeker, 1863 – Тахирбалиқлар
11. *Rhodeus ocellatus* (Kner, 1866) – Кўзли тахирбалиқ
- Оила 6. Gobionidae** Bleeker, 1861 – Қумбалиқлар
12. *Gobio lepidolaemus* Kessler, 1872 – Туркистан қумбалиғи
13. *Pseudorasbora parva* (Temminck & Schlegel, 1846) – Амур чебакчаси
- Оила 7. Leuciscidae** Howes, 1991 – Оққайроқлар
14. *Aramis brama* (Linnaeus, 1758) – Шарқ оқчаси
15. *Alburnus taeniatus* Kessler, 1874 – Чизиқли тезсузар
16. *Pelecus cultratus* (Linnaeus, 1758) – Қилич балиқ
17. *Petroleuciscus squaliusculus* (Kessler, 1872) – Туркистан оқ чебаги
18. *Rutilus lacustris* (Pallas, 1814) – Сибир қоракўзи
19. *Scardinius erythrophthalmus* (Linnaeus, 1758) – Қизилқанот
- Туркум II. Siluriformes Cuvier, 1817 – Лаққасимонлар**
- Оила 8. Siluridae** Cuvier, 1816 – Лаққалар
20. *Silurus glanis* Linnaeus, 1758 – Лаққа
- Туркум III. Gobiiformes Günther, 1880 - Буқабалиқсимонлар**
- Оила 9. Gobiidae** Cuvier, 1816 – Асл буқабалиқлар
21. *Rhinogobius* sp. – Буқабалиқ
- Туркум IV. Anabantiformes Britz, 1995 - Илонбошсимонлар**
- Оила 10. Channidae** Scopoli, 1777 – Илонбошлар
22. *Channa argus* (Cantor, 1842) – Амур илонбоши
- Туркум V. Cyprinodontiformes Berg, 1940 – Картишсимонлар**
- Оила 11. Poeciliidae** Bonaparte, 1831 – Гамбузиялар
23. *Gambusia holbrooki* Girard, 1859 – Ҳолбрюк гамбузияси
- Туркум VI. Perciformes Bleeker, 1863 – Олабуғасимонлар**
- Оила 12. Cottidae** Bonaparte, 1831 – Тошбуқабалиқлар
24. *Cottus spinulosus* Kessler, 1872 – Туркистан тошбуқаси

Юқоридаги рўйхатдан кўринадики, Қорадарё ўрта оқими сув ҳавзаси иҳтиофаунаси 24 таксонга оид турлардан иборат бўлиб, улар 12 оила ва 6 туркумга мансубдир.

Қорадарё иҳтиофаунаси бўйича олиб борилган сўнгги тадқиқот ишлари, жумладан, Ф.А. Турдаков (1963) маълумотларида дарёнинг асосан юқори ҳавзаси ҳисобга олинган ҳолда 20 турдаги балиқ учраши қайд этилган бўлса, А. Болтабоев (1971) дарёнинг барча қисмларида ўтказган кузатишлари асосида 28 турдаги балиқ мавжудлигини қўрсатади. Ўтган асрнинг иккинчи ярмида Қорадарёнинг юқори оқимининг сўнгги қисмida Андижон сув омборининг қурилиши, ўрта оқим сўнгидаги эса асосий ўзаннинг тўсилиб, дарё сувини Катта Фаргона каналига ўтказилиши дарё иҳтиофаунасига ўз таъсирини қўрсатмай қолмади (Комилова ва бошк., 2020). Шу билан бирга ўтган ярим аср вақт давомида ҳудудга кўплаб иқлимлаштирилган балиқ турларининг кириб келиши ҳисобига дарёнинг ўрта қисми иҳтиофаунаси тур таркибида ўзгариш юз берди, бизнинг тадқиқот ва кузатувларимиз дарёнинг ўрта қисмida 24 турдаги балиқ мавжудлигини қўрсатмоқда.

А. Болтабоев (1971) нинг тадқиқотларида Қорадарёнинг ўрта қисмida 12 тур, бизда эса 24 тур қайд этилди. Илгари қайд этилмаган *Aramis brama*, *Channa argus*, *Ctenopharyngodon idella*, *Hemiculter leucisculus*, *Hypophthalmichthys molitrix*, *Pelecus cultratus*, *Rhinogobius* sp., *Rhodeus ocellatus*, *Rutilus lacustris*, *Sabanejewia aralensis*, *Scardinius erythrophthalmus*, *Silurus glanis*, *Triplophysa strauchi* турлар бизда кузатилди, лекин Болтабоев қайд қилган *Nemachilus oxianus* ва *T. dorsalis* турларни қайд этмадик.

ХУЛОСА

Хулоса қилиб айтиш мумкинки, Қорадарё сув ҳавзаси иҳтиофаунасининг бугунги тур таркиби ўтган аср аввалидаги тур таркибидан анча ўзгарган, бунга дарё сувининг ўзлаштирилиши, дарёда иқлимлаштирилган балиқ турларининг кўпайганлиги, инвазив турлар сонининг ошганлиги ва бошқа антропоген омиллар сабаб бўлган. Дарёдаги кам сонда учрайдиган, кенг тарқалмаган турларнинг популяция ареалини қайта мониторинг қилиш, биологияси ўрганилмаган ёки қисман ўрганилган турларнинг биологиясини ўрганиш борасида тизимли тадқиқот ишларини ташкил этиш, муҳофазага муҳтоҷ балиқ турлари учун ҳимоя чора-тадбирларини ишлаб чиқиш айни вақтдаги минтақа зоологияси фани олдида турган долзарб масалаларидан бири бўлиб қолади.

REFERENCES

1. Kamilov G., Urchinov Z.U. Fish and fisheries in Uzbekistan under the impact of irrigated agriculture // Inland fisheries under the impact of irrigated agriculture: Central Asia. FAO Fisheries Circular. 1995. No. 894: 10-41.
2. Kottelat M., Freyhof J. Handbook of European freshwater fishes. Kottelat, Cornol & Freyhof, Berlin, - 2007. xiv + 646 pp.
3. Sheraliev B., Allayarov S., Peng Z. DNA barcoding revealed a wider distribution of *Alburnoides holciki* (Teleostei: Leuciscidae) in the inland waters of Uzbekistan // Journal of Applied Ichthyology. 2021. No. 37: 601-606.
4. Sheraliev B., Allayarov S., Peng Z. First records of *Gobio nigrescens* and *Gobio sibiricus* (Cypriniformes: Gobionidae) from the Amu Darya River basin, Uzbekistan // Journal of Applied Ichthyology. 2020. No. 36: 235-239.
5. Sheraliev B., Kayumova Y., Komilova D. Morphological features of spotted thicklip loach (*Triplophysa strauchii*) from the inland waters of the Fergana Valley // Scientific Bulletin of NamSU. 2020. No. 1: 120-131.
6. Sheraliev B.M. The systematic analysis of the fish fauna of the Fergana valley // European Journal of Biomedical and Life Sciences. 2015. No. 2: 80-84.
7. Балтабаев А. Ихиофауна бассейна реки Карадары. Автореф. дис. ... канд. биол. наук. Ташкент, 1971. -42с.
8. Берг Л.С. Рыбы пресных вод СССР и сопредельных стран. Часть I. Москва, Ленинград, - 1949. С. 1-466.
9. Берг Л.С. Рыбы пресных вод СССР и сопредельных стран. Часть II. Москва, Ленинград, - 1949a. С. 467-926.
10. Берг Л.С. Рыбы пресных вод СССР и сопредельных стран. Часть III. Москва, Ленинград, - 1949b. С. 926-1382.
11. Кесслер К. Ф. Ихиологическая фауна Туркестана. Москва, - 1872. 39 с.
12. Комилова Д., Қаюмова Ё., Шералиев Б. Қорадарё сув ҳавзаси ихиофаунасининг систематик тур таркиби // Хоразм Маъмун академиями ахборотномаси. 2020. No. 5/1. 22-28.
13. Мирабдуллаев И.М., Кузметов А.Р., Қурбонов А.Р. Ўзбекистон балиқлари хилма-хиллиги. Тошкент, "Classic", - 2011. 115 б.
14. Никольский Г. В. Рыбы Таджикистана. Москва, Ленинград, - 1938. 228 с.
15. Султонов М.И. и др. Позвоночные животные Ферганской долины. Ташкент, "ФАН", - 1974. 224 с.
16. Турдаков Ф.А. Рыбы Киргизии. Фрунзе, Изд. АН КирССР, - 1963. 284 с.